

Prof. dr. Sead SELIMović

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

SPOLNA, ETNIČKA I OBRAZOVNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA BIJELJINE OD 1945. DO 1953. GODINE

Apstrakt: *Autor u radu piše o spolnoj, etničkoj i obrazovnoj strukturi stanovništva Bijeljine od 1945. do 1953. godine. On ističe da je područje Bijeljine nakon Drugog svjetskog rata bilo u sastavu Tuzlanskog okruga. Od 1949., Bijeljina je bila sastavni dio Tuzlanske oblasti, a od 1952. godine, bila je jedan od 66 srezova Narodne Republike Bosne i Hercegovine. Područje Bijeljine činili su Srez Bijeljina i Grad Bijeljina. U ukupnom stanovništvu Bijeljine žene su bile brojnije od muškaraca i činile su 52,24% stanovništva Sreza i 52,29% stanovništva Grada. Žene su imale važnu ulogu u društveno-ekonomskom, kulturnom i obrazovnom životu Bijeljine.*

Na području Bijeljine zajedno su živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati i pripadnici drugih naroda, a broj stanovnika se kontinuirano povećavao. Godine 1948. bilo je 77.482 stanovnika a 1953., 86.865 stanovnika što je bilo povećanje od 9.383 lica ili 11,49%. Srbi su činili većinu u Srezu Bijeljina (80%) a Bošnjaci u Gradu (52%).

Na području Bijeljine je, 1948. godine, bez školske spreme bilo 51.031 lice ili 65,86% stanovništva, sa završenom osnovnom školom 24.160 lica ili 31,18%, a sa nižom srednjom školom 1.649 lica ili 2,13% stanovništva. Završenu višu srednju školu imalo je 565 lica ili 0,73%, a fakultet i visoku školu 73 lica ili 0,09% stanovništva Bijeljine. Bez školske spreme bilo je 32.522 žena ili 63,73% ukupnog broja lica bez školske spreme i 18.509 muškaraca ili 36,27%. Osim toga, pismenost stanovništva je bila na vrlo niskome stupnju. Čak 22.139 ili 37,76% osoba starijih od devet godina bilo je nepismeno. Na području Bijeljine je, u periodu 1945-1953. godine, povećan i broj osnovnih škola sa 34, 1946., na 53, 1953. godine. Osim osnovnih škola, radile su i druge škole: Učiteljska, Gimnazija, Srednja poljoprivredna škola. Sa ovakvom strukturom stanovništva u Bijeljini, provođena je vrlo ambiciozno, obnova i prvi petogodišnji plan.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Bijeljina, Bijeljinski srez, Spolna struktura stanovništva, etnička struktura stanovništva, obrazovna struktura, obnova, prvi petogodišnji plan, političke promjene, društvene promjene, pismenost, školstvo.*

UVOD

Drugi svjetski rat završen je pobjedom Saveznika u čijem sastavu je bio i Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije. Rat je ostavio strahovite posljedice za državu i društvo. Bosni i Hercegovini, koja je bila centar NOP-a, pričinjeni su ogromni materijalni i ljudski gubici.

Na području Tuzlanskog okruga, porušeni su mnogi industrijski kapaciteti i stambeni objekti. U Vlasenici je porušeno 6.042 kuće, Zvorniku 3.847, Loparama 1.191, Tuzli 1.081, Kladnju 889, Srebrenici 850, Suhom Polju 729, Brčkom 701, Lukavcu 664, Bijeljini 422 i Gradačcu 177 kuća.¹ Mogobrojne su bile i ljudske žrtve.

U Bijeljini su, tokom Drugog svjetskog rata, djelovale mnogobrojne, međusobno suprotstavljene, vojne formacije. U jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ), iz Semberije, bilo je boraca iz reda svih naroda koj su živjeli na tome prostoru. U Bijeljini je tokom rata, prema nepotpunim podacima, stradalo 3.794 osobe. Ukupne žrtve rata su sigurno veće, jer se veliki broj bijeljina nalazio u svim vojnim formacijama koje su djelovale u toku Drugog svjetskog rata: partizanima, četnicima, ustašama, domobranima, zelenom kadru itd. Žrtve rata bili su, u ogromnom broju, i civili.²

---

¹ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), UTB, dok. br. 703/1946, *Referat Građevinskog odjeljenja OKNOT-a za konferenciju obnove naselja o obnovi naselja na teritoriji tuzlanskog okruga*, Tuzla, 18. 7. 1946. ; O ratnim razaranjima u Drugom svjetskom ratu na području Tuzlanskog okruga vidi: Sead Selimović, Senaid Hadžić, *Tuzlanski kraj 1851-1991.: demografske i socijalne promjene*, Off-set, Tuzla, 2007., str. 150-163.; Vidi: Sead Selimović, "Političke i društveno-ekonomske promjene u Zvorniku od 1945. do 1953. godine", *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, br. 48, Sarajevo, 2018, str. 179. (dalje: S. Selimović, *Političke i društveno-ekonomske promjene u Zvorniku*); O Iskorištavanju i unuštavanju privrede Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu - vidi: Sead Selimović, *Iskorištavanje i unuštavanje privrede Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu, Historijski pogledi*, br. 3, Tuzla 2020, str. 176-194.

² *Stradali u Jugoslaviji od 06.04.1941. do 15.05.1945. godine prema mestu stanovanja pre rata i nacionalnoj pripadnosti*. Muzej žrtava genocida Beograd, 2008, str. 1.

ADMINISTRATIVNO-TERITORIJALNO USTROJSTVO BOSNE I HERCEGOVINE

Bijeljina je nakon Drugog svjetskog rata bila u sastavu Tuzlanskog okruga. Zakonom o teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine na okruge, srezove i područja mjesnih narodnih odbora, između ostalog, obrazovan je i Tuzlanski okrug.³ U sastavu ovoga Okruga bilo je 12 srezova: Zvornički, Vlasenički, Srebrenički, Bijeljinski, Bosanskošamački, Brčanski, Ugljevički, Loparski, Gradačački, Kladanjski, Lukavački i Tuzlanski.⁴ Na vanrednom zasjedanju Okružne narodne skupštine za Okrug tuzlanski, u Tuzli, 3. oktobra 1945. godine, kome je prisustvovao ministar trgovine i industrije Federalne vlade Pašaga Mandžić, prisutni su upoznati sa teritorijalnim promjenama u Tuzlanskom okrugu. Istaknuto je da su od ovog okruga "odcjepljeni srezovi: Doboj, Maglaj, Gračanica i veći dio šamačkog sreza sa opštinama

³ „Zakon o teritorijalnoj podjeli Federalne Bosne i Hercegovine na okruge, srezove, i područja mjesnih narodnih odbora", *Službeni list Federativne Bosne i Hercegovine*, broj 11, Sarajevo, 18. avgusta 1945.

⁴ U toku NOB-a stvorena je DFJ, u kojoj je Bosna i Hercegovina stekla status ravnopravne federalne jedinice. Opređeljenje o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu potvrđeno je odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a, čime je Bosna i Hercegovina dobila svoje teritorijalno jedinstvo, posljednji put prekinuto zavođenjem šestojanuarske diktature i Sporazumom Cvetković – Maček. Iako je tokom trajanja NOR-a inicirano pitanje teritorijalnog ustrojstva Bosne i Hercegovine (odluka ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu o ustrojstvu i radu NOO-a i NO skupština u Federalnoj Bosni i Hercegovini), konačnu odluku o tome donijelo je Predsjedništvo Narodne skupštine Bosne i Hercegovine u Sarajevu 16. avgusta 1945. godine. Naime, Predsjedništvo Narodne skupštine Bosne i Hercegovine donijelo je Zakon o teritorijalnoj podjeli Federalne Bosne i Hercegovine na okruge, srezove i područja mjesnih narodnih odbora. Ovim zakonom je Bosna i Hercegovina podijeljena na 7 okruga, 77 srezova i 1.280 područja mjesnih narodnih odbora. Grad Sarajevo izdvojen je u posebno područje narodne vlasti i podijeljen na rejone. Osim toga u samostalna područja narodne vlasti izdvojeni su i gradovi: Banja Luka, Bihać, Mostar, Travnik, Tuzla, Bijeljina, Brčko, Zenica. Prema navedenom Zakonu teritorija Bosne i Hercegovine podijeljena je na slijedeće okruge: Sarajevski, Hercegovački, Travnički, Banjalučki, Bihački, Dobojski, Tuzlanski. *Službeni list Federalne Bosne i Hercegovine* (dalje: *Sl. list F BiH*), Broj 11, Godina I, od 18. avgusta 1945. Podaci o broju mjesnih narodnih odbora se razlikuju u Zakonu o teritorijalnoj podjeli Federalne Bosne i Hercegovine od podataka iznesenih u literaturi. Tako je u pomenutom Zakonu na četvrtoj stranici navedeno 1.280 mjesnih područja, dok u *Istoriji SK BiH*, 2, na str. 25 se navodi postojanje 1.293 mjesna narodna odbora. Ovo je vjerovatno bilo usljed naknadnih postignutih dogovora. Vidi i: Sead Selimović, "Obnova i konsolidacija privrednih preduzeća Tuzlanskog okruga 1945-1952. godine", *Glasnik arhiva i arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, broj 46, Sarajevo, 2016., str. 189-208.; Sead Selimović, "Obnova naselja Tuzlanskog okruga porušenih u Drugom svjetskom ratu", *Arhivska praksa*, broj 19, Tuzla, 2016., str. 514-526.; Sead Selimović, "Obnova i društveni razvoj Srebrenice u periodu 1945-1953. godine", *Monumenta Srebrenica, istraživanja, dokumenti, svjedočanstva: Srebrenica kroz minula stoljeća*, knjiga 6, Tuzla-Srebrenica, 2017, str. 125-151.

Modriča i Odžak, a od njih pak obrazovan novi Dobojski okrug".⁵ Ovakva administrativno-teritorijalna podjela bila je do 1949. godine, kada su ukinuti okruzi i obrazovane oblasti.⁶ Bijeljinski srez bio je sastavu Tuzlanske oblasti, sve do decembra 1951. godine, kada su ukinute oblasti.⁷ Zakonom o podjeli teritorije Narodne Republike Bosne i Hercegovine na srezove, gradove i opštine, 1952. godine, obrazovano je 66 srezova, među kojima i Bijeljinski srez, u čijem sastavu je bilo 10 općina sa 86.865 stanovnika.⁸

SPOLNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA BIJE LJINE

Bosna i Hercegovina je nakon završetka Drugog svjetskog rata imala površinu 51.121 km². Na tom prostoru živjelo je, prema popisu stanovništva 1948. godine, 2,565.277 stanovnika. Lica muškog spola bilo je 1,237.381 a ženskog 1,327.896.

Područje Bijeljine činili su Bijeljina srez sa 12.515 domaćinstava i 63.877 stanovnika, te Bijeljina grad sa 3.455 domaćinstava i 13.605 stanovnika.⁹

U tabeli 1 predstavljeno je stanovništvo po spolu i domaćinstva u Bosni i Hercegovini, Bijeljinskom srezu i Gradu Bijeljina prema popisu od 15. 3. 1948. godine.¹⁰

Tabela 1.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Bijeljinskog sreza i Grada Bijeljina prema spolu i domaćinstva po popisu od 15. 3. 1948. godine					
NR Bosna i Hercegovina	Površina km ²	Broj domaćinstava	Broj stalnog stanovništva		
			Svega	Muških	Ženskih
	51.221	498.294	2,565.277	1,237.381	1,327.896

⁵ „Vanredno zasjedanje Okružne narodne skupštine za okrug tuzlanski", *Front slobode*, godina III, br. 33, Tuzla, 5. oktobra 1945, str. 3.; Vidi: Sead Selimović, "Obnova i društveni razvoj Doboja u periodu 1945-1953. godine", *Arhivska praksa*, br.18, Tuzla 2015, str. 490-506.

⁶ „Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine na oblasti", *Službeni list NR BiH*, broj 16, Sarajevo, 21. aprila 1949.

⁷ „Ukaz o ukidanju oblasti kao teritorijalno-administrativnih jedinica i prestanku rada oblasnih narodnih odbora na teritoriji Narodne Republike Bosne i Hercegovine", *Službeni list NR BiH*, broj 26, Sarajevo, 1. decembra 1951.

⁸ „Zakon o podjeli teritorije Narodne Republike Bosne i Hercegovine na srezove, gradove i opštine", *Službeni list NR BiH*, broj 11, Sarajevo, 5. maja 1952; *Statistički godišnjak 1945-1953*, Sarajevo 1954, str. 6, 19.; Vidi i: Izet Šabotić, "Društveno-političke i privredne karakteristike šireg tuzlanskog područja od 1945. do 1953. godine, *Saznanja*, časopis za historiju, broj 1, Tuzla, 2005, str. 277-278.

⁹ *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knj. 1, Stanovništvo po polu i domaćinstva, Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku i evidenciju, Beograd, 1951, str. 300-301. (Dalje: *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knj. 1)

¹⁰ *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knj. 1, str. 300-301.

Srez – Grad, Mjesni narodni odbor	Površina	Broj domaćinstava	Broj stalnog stanovništva		
			Svega	Muških	Ženskih
Bijeljina, srez	-	12.515	63.877	30.146	33.731
Banjica	-	279	1.549	716	833
Batković	-	698	3.337	1.646	1.721
Bosanska Rača	-	469	2.097	1.008	1.089
Brodac	-	670	3.004	1.434	1.570
Crnjelovo	-	930	4.559	2.149	2.410
Čadavica	-	435	2.352	1.084	1.268
Čardačine	-	396	2.021	927	1.094
Dragaljevac	-	402	2.018	973	1.045
Dvorovi	-	481	2.526	1.197	1.329
Glavičice	-	606	3.034	1.390	1.644
Janja	-	1.173	5.797	2.806	2.991
Korenita	-	275	1.559	731	823
Međaši	-	363	1.753	818	935
Modran	-	454	2.321	1.081	1.240
Obarska	-	574	3.073	1.432	1.641
Patkovača	-	311	1.579	762	817
Popovi	-	394	2.103	1.020	1.083
Suho Polje	-	572	3.081	1.441	1.640
Trnova	-	631	3.233	1.491	1.742
Ugljevik	-	951	5.032	2.383	2.649
Vršani	-	519	2.806	1.340	1.466
Zabrđe	-	423	2.252	1.034	1.218
Zagoni	-	509	2.761	1.283	1.478

Bijeljina, grad	-	3.455	13.605	6.491	7.114
Bijeljina	-	3.200	12.660	5.982	6.678
Gojsovac	-	17	126	69	57
Novo Naselje	-	117	629	336	293
Novo Selo	-	121	190	104	86

Bijeljina srez činila su 23 mjesna narodna odbora: Banjica, Batković, Bosanska Rača, Brodac, Crnjelovo, Čadavica, Čardačine, Dragaljevac, Dvorovi, Glavičice, Janja, Korenita, Međaši, Modran, Obarska, Patkovača, Popovi, Suho Polje, Trnova, Ugljevik, Vršani, Zabrđe i Zagoni. Grad Bijeljina činila su četiri naselja: Bijeljina, Gojsovac, Novo Naselje i Novo Selo. Na području Bijeljine živjelo je 77. 482 stanovnika (srez i grad). U Srezu Bijeljina bilo je 33.731 žena ili 52,81% , a u Gradu 7.114 ili 52,29%.

Uzroci ovakve spolne strukture stanovništva su višestruki. Prije svega, treba imati na umu činjenicu da je u periodu 1941-1945. godine, vođen Drugi svjetski rat, koji je ostavio, osim materijalnih, ogromne ljudske gubitke. Osim toga, činjenice pokazuju da se u naznačenom periodu rađalo više ženske, nego muške djece.

Spolna struktura stanovništva Bijeljine može se pratiti i na osnovu novoga poisa stanovništva. Taj novi, drugi popis stanovništva poslije Drugog svjetskog rata izvršen je 31. marta 1953. godine na cijeloj teritoriji Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ). Područje

Bijeljinskog sreza tada je obuhvatalo 10 općina: Bijeljina, Batković, Bijeljina sela, Brodac, Crnjelovo, Dragaljevac, Janja, Trnova, Ugljevik i Zabrđe.

U tabeli 2 predstavljeni su podaci o stanovništvu Bosne i Hercegovine i Bijeljinskog sreza prema spolu i broju domaćinstava.¹¹

Tabela 2.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine i sreza Bijeljina prema spolu i broju domaćinstava po popisu od 31. 3. 1953.					
NR Bosna i Hercegovina	Površina	Broj domaćinstava	Broj stalnog stanovništva		
			Svega	Muških	Ženskih
	51.221	572.456	2,843.486	1,385.266	1,458.220

Srez - Općina	Površina km ²	Broj domaćinstava	Broj stalnog stanovništva		
			Svega	Muških	Ženskih
Srez Bijeljina	849	18.318	86.388	41.138	45.250
Bijeljina, gradska općina	-	3.910	15.614	7.460	8.154
Batković	-	747	3.326	1.642	1.684
Bijeljina sela	-	2.446	12.235	5.826	6.409
Brodac	-	1.803	7.999	3.875	4.124
Crnjelovo	-	1.030	4.845	2.303	2.542
Dragaljevac	-	1.572	7.644	3.625	4.019
Janja	-	2.906	14.446	6.867	7.579
Trnova	-	1.120	5.918	2.736	3.182
Ugljevik	-	1.592	8.168	3.899	4.269
Zabrđe	-	1.192	6.193	2.905	3.288

U Bosni i Hercegovini je, prema popisu stanovništva 1953. godine, živjelo 2,843.486 stanovnika na površini od 51.221 km², a bilo je 572.456 domaćinstava (74.162 domaćinstava više u odnosu na 1948. godinu). Stanovništvo ženskog spola činilo je 51,28% ukupnog stanovništva države.

Bijeljinski srez imao je površinu od 849 km² i u njemu je živjelo 86.388 stanovnika. Broj stanovnika u Bijeljinskom srezu povećan je, u odnosu na 1948. godinu, za 9.383 lica ili 11,49%. Stanovništvo ženskog spola činilo je 52,38% ukupnog stanovništva Bijeljinskog sreza. U Srezu su bila 18.318 domaćinstava (2.348 domaćinstava više u odnosu na 1948. godinu). Najviše domaćinstava, 3.910, bilo je u gradskoj općini Bijeljina, zatim u općini Janja 2.906, općini Bijeljina sela 2.446, općini Brodac 1.803 i td. U svim općinama bilo je više ženskog stanovništva nego muškog. Žene su činile 52,38% ukupnog stanovništva Bijeljinskog sreza.

¹¹ Statistički godišnjak 1945-1953, Sarajevo 1954, str. 6, 19.

ETNIČKA STRUKTURA STANOVNIŠTVA

Na području Bijeljine zajedno su stoljećima živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati i pripadnici drugih naroda, a broj stanovnika se kontinuirano povećavao. Godine 1948. bilo je 77.482 stanovnika a 1953., 86.865 stanovnika što je bilo povećanje od 9.383 lica ili 11,49%. Srbi su činili većinu u Srezu Bijeljina (80%) a Bošnjaci u Gradu Bijeljina (52%).

Etnička struktura stanovništva Bosne i Hercegovine i Bijeljinskog sreza uključujući i Grad Bijeljina, prema popisu stanovništva iz 1948. godine, predstavljena je u tabeli 3.¹²

Tabela 3.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Bijeljinskog sreza i grada Bijeljina prema etničkoj pripadnosti i spolu po popisu stanovništva od 15. 3. 1948. godine

BOSNA I HERCEGOVINA	SPOL	UKU PNO	JUGOSLAVENI							Ostali Slaveni	Neslavenci	Nepoznato
			Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Slovenici	Makedonci	Crnogorci			
	Svega	2565277	2546749	788384	1136116	614142	4338	675	3094	12947	5338	193
	Muški	1237381	1228057	385014	551168	287219	2224	516	1916	6185	3046	93
	Ženski	1327896	1318692	403370	584948	326923	2114	159	1178	6762	2342	100

SREZ-GRAD	SPOL	UKU PNO	JUGOSLAVENI							Ostali Slaveni	Neslavenci	Nepoznato
			Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Slovenici	Makedonci	Crnogorci			
Srez i Grad Bijeljina	Svega	77482	77147	14145	62074	856	33	22	17	192	140	3
	Muški	36637	36484	6807	29250	390	13	17	7	82	70	1
	Ženski	40845	40663	7338	32824	466	20	5	10	110	70	2

Podaci u tabeli pokazuju da je u Bosni i Hercegovini, prema popisu stanovništva 1948. godine, bilo 44,29% Srba, 30,73% Bošnjaka, 23,94% Hrvata, 0,17% Slovenaca, 0,12% Crnogoraca itd.

Na području Bijeljine koji u tabeli uključuje Srez Bijeljina i Grad Bijeljina bilo je 80,11% Srba, 18,26% Bošnjaka, 1,10% Hrvata, 0,04% Slovenaca, 0,22% Crnogoraca itd.

U srezu Bijeljina živjelo je 63.877 stanovnika: 56.628 Srba, 7.075 Bošnjaka, 119 Hrvata, 3 Slovenca itd., dok je u Gradu Bijeljina živjelo 13.605 stanovnika: 7.070 Bošnjaka (52,00%), 5.446 Srba (40,03%), 737 Hrvata (5,42%), 100 Slovaka (0,07%), 56 Mađara (0,41%), 39 Albanaca (0,29%), 30 Slovenaca (0,22%), 26 Čeha (0,19%), 26 Rusa (0,19%), 21 Makedonac (0,15%), 16 Crnogoraca (0,12%), 15 Nijemaca (0,11%), 5 Italijana (0,04%), 4 Ukrajinca (0,03%), 2 Rumuna (0,01%), 2 Bugara (0,01%) i 10 ostalih (0,07%).¹³ Dakle, grad Bijeljina je predstavljao pravu „mješavinu“ naroda, kultura, vjera.

¹² Statistički godišnjak NR Bosne i Hercegovine 1945-1953., Sarajevo 1954, str. 44.

¹³ Konačni rezultati popisa stanovništva u FNRJ od 15. marta 1948. godine, knjiga IX, Stanovništvo po narodnosti, Beograd 1954, str. 417-418.

Bošnjaci su se prema popisu iz 1948. godine mogli izjasniti u grupi „Neopredijeljeni muslimani“, tako da se veliki broj „krio“ u ostalim etničkim skupinama (Srbi, Crnogorci, Hrvati itd.).

Negiranjem i poricanjem nacionalnog identiteta Bošnjaka, željelo se prije svega, poručiti da je Bosna i Hercegovina „srpska“, odnosno „hrvatska“ zemlja.

Etnička struktura stanovništva Bijeljinskog sreza, po općinama, prema popisu stanovništva 1953. godine, može se vidjeti u tabeli 4.¹⁴

Tabela 4.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine Sreza Bijeljina prema etničkoj pripadnosti po popisu od 31. 3. 1953.

	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Slovinci	Makedonci	Crnogorci	Česi	Poljaci	Rusini Ukrajci	Rusi	Ost Slaveni	Ost neslav
Bosna i Hercegovina	2847790	891800	1264372	654229	6300	1884	7336	1638	1161	7473	951	548	10098

Srez, općina	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Slovinci	Makedonci	Crnogorci	Česi	Poljaci	Rusini Ukrajci	Rusi	Ost Slaveni	Ost neslav
Srez Bijeljina	86865	15379	69189	1546	56	80	68	22	8	3	37	121	356
Batković	3623	-	3614	1	-	-	-	-	-	1	-	1	6
Bijeljina, gr	15682	7355	6411	1337	35	71	60	20	5	-	21	103	264
Bijeljina sela	12266	19	12160	47	1	1	4	2	-	2	4	8	18
Brodac	8008	5	7948	27	2	-	1	-	3	-	4	1	17
Crnjelovo	4848	-	4839	5	-	-	1	-	-	-	1	-	2
Drgaljevac	7658	17	7632	4	-	-	-	-	-	-	1	1	3
Janja	14466	5264	9127	40	1	5	-	-	-	-	-	1	28
Trnova	5925	716	5173	-	-	-	-	-	-	-	1	5	5
Ugljevik	8184	2002	6089	59	17	3	1	-	-	-	4	-	9
Zabrđe	6205	1	6196	1	-	-	1	-	-	-	1	1	4

U Bijeljinskom srezu zajedno su živjeli pripadnici različite etničke pripadnosti: Bošnjaci, Srbi, Hrvati i ostali. Bošnjaka je bilo 17,70%, Srba 79,65%, Hrvata 1,78% itd. U Gradu Bijeljini živjelo je 46,90%, Srba 40,88%, Hrvata 8,53% itd. U Bijeljini su živjeli i Slovenci, Makedonci, Crnogorci, Česi, Poljaci, Rusi i ostali, tako da je ona u ovome vremenu predstavljala pravu mješavinu naroda, kultura, vjera.

Prema popisu iz 1953. godine Bošnjaci su se mogli izjasniti u grupi „Jugosloveni – neopredijeljeni“, tako da se i prilikom ovoga popisa, veliki broj "krio" u ostalim etničkim skupinama.

Bošnjacima¹⁵ je uporno porican i osporavan nacionalni identite za vrijeme postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. godine

¹⁴ *Popis stanovništva u FNRJ od 31.3.1953*, Beograd 1954, str. 54-62.

¹⁵ Pojam Bošnjak koristimo kao nacionalnu odrednicu (umjesto Musliman) koji je vraćen u upotrebu na drugom Bošnjačkom saboru, 28. septembra 1993. godine. Sabor je održan u Sarajevu.

Kraljevine Jugoslavije). U toku Narodnooslobodilačke borbe (NOB) 1941-1945. godine, odlukama AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a, implicitno je sadržano priznanje Bošnjaka (Muslimana) kao naroda i nacije.¹⁶ Međutim, to su, prije svega, bile političke odluke donešene kako bi se na oportun način riješili nacionalni sukobi u Jugoslaviji.

Kada je završen Drugi svjetski rat, umjesto ravnopravnosti, Bošnjacima je samo data „mogućnost da se mirnim evolutivnim putem nacionalno opredijele“. U državnom i partijskom vrhu postojalo je uvjerenje da su Bošnjaci vjerska grupa, čiji će se pripadnici, ovisno od svog kulturno-političkog napretka, nacionalno opredjeljivati kao Srbi, Hrvati, Crnogorci itd.

Izjašnjavanjem Bošnjaka za srpsko ili hrvatsko nacionalno ime trebalo je odlučiti o nacionalnom karakteru Bosne i Hercegovine, da je „srpska“, odnosno „hrvatska“ zemlja. Iz tog procjepa bošnjačka partijska inteligencija nije znala da nađe izlaz. Moglo bi se, štaviše, reći da se ona u tom procjepu osjećala kao u svom prirodnom ambijentu. Ona je nastavila da se nacionalno opredjeljuje, jer je nastavila da lojalno služi režimu.¹⁷

Bez obzira na politiku „nacionalnog opredjeljivanja“ Bošnjaci su uvijek, kada im je bila pružena prilika, jasno i u ogromnoj većini izražavali svoj poseban etnički i kulturni identitet.

OBRAZOVNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA

Završetkom Drugog svjetskog rata uspostavljena je nova – komunistička vlast u Bosni i Hercegovini. Nova vlast je promovirala permanentnu borbu za pobjedu „naprednih naučnih shvatanja“, s ciljem ubrzanja socijalističke izgradnje i borbe protiv zloupotrebe vjere u antiustavne svrhe. Komnisti su, učvršćujući svoju vlast i kontrolu nad javnom sferom, postavili sebi i zadatak da ukinu autonomne institucije unutar društva i države. Vjerske zajednice su bile jedine nezavisne institucije i one su jedino mogle pružiti otpor socijalističkom oblikovanju društvenog života. Zbog toga su vlasti pokrenule niz aktivnosti kojima bi oslabili i diskreditirali vjerske zajednice. Trebalo je stvoriti „novog“, „socijalističkog“ čovjeka „oslobođenog od vjere“.¹⁸ To se najbolje moglo

¹⁶ Hamdija Čemerlić (izbor dokumenata), Veselin Mitrašević (obrađena dokumenata), *ZAVNOBiH, Dokumenti 1943-1944*, knj. 1, Sarajevo 1968. *Zapisnik Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a; Deklaracija ZAVNOBiH-a o pravima građana*, Sanski Most, 1. jula 1944, str. 233-234.

¹⁷ Enver Radžić, "Tačka na veliko M.", *Dani*, br. 199, Sarajevo, 30. mart 2001.

¹⁸ Vidi: Denis Bećirović, Državna politika diferencijacije sveštenika Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini (1945-1963), *Historijski pogledi*, br. 3, Tuzla 2020, str. 195-218.

ostvariti kroz proces opismenjavanja stanovništva, školstvo i obrazovanje, općenito.¹⁹

Nakon Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini veliki problem za dalji razvoj države i društva predstavljao je visok procenat nepismenog stanovništva.

Podaci o stanovništvu Bosne i Hercegovine i Bijeljinskog sreza po školskoj spremi i spolu, prema popisu stanovništva od 15. 3. 1948. godine, predstavljeni su u tabeli 5.²⁰

Tabela 5.

Stanovništvo po školskoj spremi i spolu u Bosni i Hercegovini i Bijeljinskom srezu prema popisu stanovništva od 15. 3. 1948. godine								
	Spol	Ukupno	Bez školske sprema	Osnovna škola	Niža srednja škola	Viša srednja škola	Fakultet i visoka škola	Nepoznata školska sprema
NR Bosna i Hercegovina	Svega	2,565.277	1,903.264	533.190	78.987	25.463	4.013	360
	Muški	1,237.381	801.000	367.284	49.590	15.932	3.374	201
	Ženski	1,327.896	1.102.264	185.906	29.397	9.531	639	159
Bijeljinski srez	Svega	77.482	51.031	24.160	1.649	565	73	4
	Muški	36.637	18.509	16.753	950	369	53	3
	Ženski	40.845	32.522	7.407	699	196	20	1

Iz podataka u tabeli može se vidjeti da je u Bosni i Hercegovini 1948. godine bez školske sprema bilo 74,19% stanovništva, sa završenom osnovnom školom 20,78%, a sa nižom srednjom školom 3,08% stanovništva. Višu srednju školu imalo je 0,99% a fakultet i visoku školu 0,15% stanovništva. Sa nepoznatom školskom spremom bilo je 360 osoba ili 0,01% stanovništva Bosne i Hercegovine. U ukupnom procentu nepismenog stanovništva Bosne i Hercegovine žene su učestvovala sa 57,91%, a muškarci sa 42,09%.

U Bijeljinskom srezu je bez školske sprema bilo 51.031 lice ili 65,86% stanovništva, sa završenom osnovnom školom 24.160 lica ili

¹⁹ O pismenosti i opismenjavanju stanovništva Bosne i Hercegovine vidi: Milan Babić, O pismenosti stanovništva Bosne i Hercegovine, *Pregled, časopis za društvena pitanja*, br. 2, Sarajevo 1954, str. 160-175; Semir Hadžimusić, Opismenjavanje stanovništva u sjeveroistočnoj Bosni u periodu obnove, *Arhivska praksa*, br. 21, knj. 2, Tuzla 2018, str. 90-106; Semir Hadžimusić, Opismenjavanje stanovništva Bosne i Hercegovine u periodu narodnooslobodilačkog rata (1941-1945), *Historijski pogledi*, br. 2, Tuzla 2019, str. 250-277; Jasmin Jajčević, Opismenjavanje u Tuzli 1945-1953, *Baština sjeveroistočne Bosne*, br. 7, Tuzla 2015, str. 25-37; Jasmin Jajčević, Osnivanje i djelatnost domova kulture i narodnih univerziteta u sjeveroistočnoj Bosni u prvim godinama "nove Jugoslavije", *Historijski pogledi*, br. 3, Tuzla 2020, str. 219-236.

²⁰ *Statistički godišnjak 1945-1953*, str. 50-54.

31,18%, a sa nižom srednjom školom 1.649 lica ili 2,13% stanovništva. Završenu višu srednju školu imalo je 565 lica ili 0,73%, a fakultet i visoku školu 73 lica ili 0,09% stanovništva Bijeljine. Bez školske spreme bilo je 32.522 žena ili 63,73% ukupnog broja lica bez školske spreme i 18.509 muškaraca ili 36,27%. Osim toga, pismenost stanovništva je bila na vrlo niskome stupnju. Čak 22.139 ili 37,76% osoba starijih od devet godina bilo je nepismeno.

Nakon oslobođenja Bijeljine započelo se organizovano raditi na rješavanju prosvjetnih prilika. Pristupilo se opismenjavanju stanovništva. Osim opismenjavanja stanovništva kroz analfabetске tečajeve, intenzivno se radilo na tome da se što veći broj djece uključi u redovno školovanje.²¹

Na Okružnoj prosvjetnoj konferenciji održanoj 20. oktobra 1946. godine u Tuzli donesen je okvirni plan za zimsku prosvjetnu kampanju 1946/47. godinu.²²

U tabeli 6 predstavljeni su podaci o osnovnim školama, produžnim i osmogodišnjim školama od I – IV razreda na prostoru Bijeljinskog sreza po školskim godinama za period 1946-1953. godine.²³

Tabela 6.

Bijeljinski srez								
Osnovne škole, produžne osnovne škole i osmogodišnje škole od I-IV razreda								
Školska godina	Škola	Odjeljenja	Učenici			Nastavnici		
			Svega	Ženskih	Muških	Svega	Ženskih	Muških
1946/47.	34	129	9.558	3.462	6.096	58	33	25
1947/48.	36	151	9.810	3.828	5.982	64	36	28
1948/49.	37	162	10.602	4.470	6.132	80	43	37
1949/50.	41	171	9.229	4.205	5.024	90	49	41
1950/51.	45	199	9.424	4.134	5.290	95	57	38
1951/52.	50	201	8.274	3.602	4.672	130	79	51
1952/53.	53	195	7.535	3.282	4.253	140	79	67

Iz podataka u tabeli može se vidjeti da se broj osnovnih škola kontinuirano povećavao. Njihov broj se povećao sa 34, školske 1946/47. na 53, školske 1952/53. godine. Broj učenika je varirao, također kontinuirano povećavao, tako da je njihov broj porastao sa 1.837, školske 1946/47., na 4.291, školske 1952/53. godine. Međutim, i dalje je veliki broj djece ostajao izvan procesa školovanja, a posebno djevojčica. Djevojčice su u ukupnom procentu učenika osnovne škole, školske 1946/47. učestvovalе sa 19,48%, a školske 1952/53. godine, 33,88%.

²¹ Senaid Hadžić, Sead Selimović, "Društveni razvoj sjeveroistočne Bosne od 1945. do 1952. Godine", *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli*, br. 6, vol. 31, Tuzla, 2005, str. 85.

²² Vidi: Semir Hadžimusić, Opismenjavanje stanovništva u sjeveroistočnoj Bosni u periodu obnove, *Arhivska praksa*, br. 21, knj. 2, Tuzla 2018, str. 90-106.

²³ *Statistički godišnjak 1945-1953*, 475-481.

Školske 1946/47. godine nastavu je realiziralo 58 nastavnika, od čega 33 žene, a školske 1952/53., 140 nastavnika, od čega 79 žena.

Osim osnovnih, u Bijeljini su radile i srednje škole: Poljoprivredna škola, Gimnazija, Učiteljska škola. Poljoprivredna škola imala je 1953/54. školske godine tri odjeljenja i 75 učenika (64 muška i 11 ženskih). Nastavu je u Poljoprivrednoj školi realiziralo 8 nastavnika. Važno mjesto imala je i Učiteljska škola koju je pohađalo 397 učenika (139 muških i 155 ženskih) raspoređenih 12 odjeljenja. Nastavu je realiziralo 18 nastavnika (16 stalnih i 2 honorarna).²⁴

Međutim, stanje u oblasti školstva i dalje nije bilo zadovoljavajuće. Nije bilo dovoljno školskih zgrada, namještaja, nastavnih sredstava, nastavnika itd. Ali, bilo je promjena u broju škola, učenika, nastavnika. One su bile spore, ali su se dešavale.

ZAKLJUČAK

Bijeljina je nakon Drugog svjetskog rata bila u sastavu Tuzlanskog okruga. Zakonom o teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine na okruge, srezove i područja mjesnih narodnih odbora, između ostalog, obrazovan je i Tuzlanski okrug. U sastavu ovoga Okruga bilo je 12 srezova: Zvornički, Vlasenički, Srebrenički, Bijeljinski, Bosanskošamački, Brčanski, Ugljevički, Loparski, Gradačački, Kladanjski, Lukavački i Tuzlanski. Ovakva administrativno-teritorijalna podjela bila je do 1949. godine, kada su ukinuti okruzi i obrazovane oblasti. Bijeljinski srez bio je sastavu Tuzlanske oblasti, sve do decembra 1951. godine, kada su ukinute oblasti.²⁵ Zakonom o podjeli teritorije Narodne Republike Bosne i Hercegovine na srezove, gradove i opštine, 1952. godine, obrazovano je 66 srezova, među kojima i Bijeljinski srez, u čijem sastavu je bilo 10 općina sa 86.865 stanovnika. Područje Bijeljine činili su Srez Bijeljina i Grad Bijeljina.

U ukupnom stanovništvu Bijeljine žene su bile brojnije od muškaraca i činile su 52,24% stanovništva Sreza i 52,29% stanovništva Grada. Žene su imale važnu ulogu u društveno-ekonomskom, kulturnom i obrazovnom životu Bijeljine.

Na području Bijeljine zajedno su živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati i pripadnici drugih naroda, a broj stanovnika se kontinuirano povećavao.

---

²⁴ *Statistički godišnjak NR BiH 1955*, Sarajevo 1955, str. 351.

²⁵ „Ukaz o ukidanju oblasti kao teritorijalno-administrativnih jedinica i prestanku rada oblasnih narodnih odbora na teritoriji Narodne Republike Bosne i Hercegovine“, *Službeni list NR BiH*, broj 26, Sarajevo, 1. decembra 1951.

Godine 1948. bilo je 77.482 stanovnika a 1953., 86.865 stanovnika što je bilo povećanje od 9.383 lica ili 11,49%. Srbi su činili većinu u Srezu Bijeljina (80%) a Bošnjaci u Gradu (52%).

Na području Bijeljine je, 1948. godine, bez školske spremne bilo 51.031 lice ili 65,86% stanovništva, sa završenom osnovnom školom 24.160 lica ili 31,18%, a sa nižom srednjom školom 1.649 lica ili 2,13% stanovništva. Završenu višu srednju školu imalo je 565 lica ili 0,73%, a fakultet i visoku školu 73 lica ili 0,09% stanovništva Bijeljine. Bez školske spremne bilo je 32.522 žena ili 63,73% ukupnog broja lica bez školske spremne i 18.509 muškaraca ili 36,27%. Osim toga, pismenost stanovništva je bila na vrlo niskome stupnju. Čak 22.139 ili 37,76% osoba starijih od devet godina bilo je nepismeno. Na području Bijeljine je, u periodu 1945-1953. godine, povećan i broj osnovnih škola sa 34, 1946., na 53, 1953. godine. Osim osnovnih škola, radile su i druge škole: Učiteljska, Gimnazija, Srednja poljoprivredna škola. Sa ovakvom strukturom stanovništva u Bijeljini, provođena je vrlo ambiciozno, obnova i prvi petogodišnji plan.

Prof. dr. Sead SELIMOVIC

Faculty of Philosophy, University of Tuzla

GENDER, ETHNIC AND EDUCATIONAL STRUCTURE OF BIJEJLINA POPULATION FROM 1945 TO 1953

Abstract: The author writes about the gender, ethnic and educational structure of population of Bijeljina from 1945 to 1953. He points out that the area of Bijeljina was part of the Tuzla district after the Second World War. Since 1949, Bijeljina has been an integral part of the Tuzla region, and since 1952, it has been one of the 66 districts of the People's Republic of Bosnia and Herzegovina. The area of Bijeljina consisted of the District of Bijeljina and the City of Bijeljina. In the total population of Bijeljina, women were more numerous than men and made up 52.24% of the population of the District and 52.29% of the population of the City. Women played an important role in the socio-economic, cultural and educational life of Bijeljina.

Bosniaks, Serbs, Croats and members of other nations lived together in the area of Bijeljina, and the number of inhabitants was continuously increasing. In 1948 there were 77,482 inhabitants and in 1953, 86,865 inhabitants which was an increase of 9,383 persons or 11.49%. Serbs made up the majority in Bijeljina County (80%) and Bosniaks in the City (52%).

In the area of Bijeljina, in 1948, there were 51,031 persons or 65.86% of the population without education, 24,160 persons or 31.18% with completed primary school, and 1,649 persons or 2.13% of the population with lower secondary education. 565 persons or 0.73% had completed secondary school, and 73 persons or 0.09% of the population of Bijeljina had completed college and university. There were 32,522 women or 63.73% of the total number of persons without education and 18,509 men or 36.27% without education. In addition, the literacy of the population was at a very low level. As many as 22,139 or 37.76% of people over the age of nine were illiterate. In the area of Bijeljina, in the period 1945-1953., the number of primary schools increased from 34, 1946, to 53, 1953. In addition to primary schools, there were other schools: Teacher's, Gymnasium, Secondary Agricultural School. With such a population structure in Bijeljina, the reconstruction and the first five-year plan were carried out very ambitiously.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, Bijeljina, Bijeljina district, Gender structure of population, ethnic structure of population, educational structure, reconstruction, first five-year plan, political changes, social changes, literacy, education.*